

De Polder Dorssewaard te Vreeland

Inleiding

Dit artikel gaat over de polder Dorssewaard, een van de meest interessante polders van de Utrechtse Vechtstreek. Deze polder ligt tegen Vreeland aan, aan de oostzijde van de Vecht en wordt omringd door een deel van een oude Vechttarm en door de wegen Bergseweg, Kleizuwe en de Gabriëlweg (afb.1). Directe aanleiding voor het schrijven van dit artikel is de ontdekking van drie oude kaartbeelden uit ca. 1500 in het provinciaal archief te Utrecht.¹ Deze kaarten behoren tot de oudste kaarten uit de Utrechtse Vechtstreek en zijn voor zover bekend de oudste kaarten waarop duidelijke verkavelingen zijn te zien. Hoewel aanvankelijk moeizaam te plaatsen zijn de kaartbeelden nu overtuigend geïdentificeerd als voorstellende de polder Dorssewaard te Vreeland. In dit artikel wordt in het kort ingegaan op de geschiedenis en bijzonderheden van de polder Dorssewaard met een nadruk op de vertaling en betekenis van de kaartbeelden.

Landschap, rivier de Vecht en oudste bewoning

Het huidige landschap en bodem van de polder Dorssewaard is hoofdzakelijk ontstaan gedurende het Holocene, het laatste geologische tijdvak dat tot aan het heden doorloopt. In deze tijdperiode trad een klimaatsverbetering op en een sterke invloed van water. Gedurende de laatste ijstijd was het hier echter nog een toendragebied waar de wind vrij spel had met veel zandverstuiving. Door het verbeterde klimaat kwam de flora en fauna spoedig opzetten met een gevarieerd landschap van naald- en loofbos, plassen en veengebieden.

De rivier de Vecht deed haar intrede vanaf circa 800 jaar v.Chr., toen zij aftakte van de Rijn en met een westelijke bocht om het hoger gelegen stuwwallenlandschap stroomde. Door overstromingen bouwde de Vecht een klei- en zandpakket op, ook wel stroomrug genoemd. Binnen deze bredere afzetgronden ontstonden, pal aan de rivierbedding, lage oeverwallen, oftewel de natuurlijke bedijking.

De Vechtstreek is sinds mensenheugenis omgeven door een veenlandschap, vanwege het grote graslandgebruik ook wel veenweidegebied genoemd. Dit landschap wordt gekenmerkt door venige bodems en een uitgebreid stelsel van (afwaterings)sloten. Naast dit veenlandschap bestaat de Vechtstreek uit een

Afb. 1: Luchtfoto polder Dorssewaard bij Vreeland.²
(Google Earth 2005)

zandlandschap (overgang naar het Gooi met afzettingen uit de laatste twee ijstijden), het rivierenlandschap en de droogmakerij of polder – het gecultiveerde landschap.

Wanneer de mens zijn intrede in de Vechtstreek deed is niet bekend maar kan spoedig na het ontstaan circa 2800 jaar geleden hebben plaatsgevonden. Langs de voormalige beddingen van het Vechtstelsel kunnen nog vele prehistorische woonplaatsen aan het licht komen.³ Voor een beeld van de oudste menselijke geschiedenis van de Vechtstreek is men geheel afhankelijk van archeologische vondsten. De oudste vondsten stammen vooralsnog uit de ijzertijd en Romeinse tijd.⁴ Nog in 2005 kwamen er Romeinse scherven aan het licht bij Loenen aan de Vecht.⁵ Naast de vindplaatsen langs de Vecht is tenslotte ook de rivier zelf een bron van informatie. Fascinerend zijn ook de vaarbewegingen van bijvoorbeeld Romeinse vloten en vikingsschepen.⁶

De vroege middeleeuwen is voor de polder Dorssewaard en omgeving een duistere periode.⁷ Het ontstaan van de nederzetting Dorssen zal in deze periode liggen, maar of het van Friese of Frankische oorsprong is zal moeten blijken.⁸

Dorssen zal in de (latere) polder Dorssewaard een nederzetting zijn geweest die zich zowel richtte op de visvangst als op de veeteelt, bescheiden landbouw en mogelijk handel. Het maakte deel uit van de (Frankische) gouw Niflarlake vanaf de 7de eeuw tot circa 950.⁹

Ontginning en twist

Na 950 raakte de ontwikkeling van het gebied in een stroomversnelling. Op bestuurlijk niveau deed zich een schaalvergroting voor, waarbij de bisschop van Utrecht het gezag voerde, de gouwinding verdween en de grootschalige ontginning van het landschap ter hand werd genomen. De Kleizuwe, die vanuit de

oude rivierarm werd uitgezet, vormde een belangrijke ontginningsas (voor Dorsseveen, Kortenhoef en Ankeveen) én verbindingsas tussen de Vecht en Gooiland.¹⁰ Interessant is het kaartbeeld van De Lange waarin hij het Gooi en omstreken rond het jaar 1000 weergeeft. Het Gooi is hierop een eiland (stuwwal) van bos, omringd door veengebied. Precies op de 5-meter hoogtelijn, op het gebied waar veen overgaat in stuwwal en waar water goed voor handen is (levensbehoefte), ontstaan de meeste kernen die vandaag nog steeds bestaan.¹¹ De polder Dorssewaard, duidelijk afgebakend door de Kleizuwe – de verbindingsader met het Gooi, bleek al gauw een twistpunt te zijn waar de belangen verdeeld lagen. De rechtsmacht en de tijns waren in handen van het kapittel van Sint-Marie, de tiend in handen van de ministerialenfamilie Van Amstel, de parochie is vooraansnog onbekend. Het gebied rondom het Overmeer (huidig Horstermeer) moet tezamen met Nigtevecht ook institutioneel-geografisch gezien een eenheid zijn geweest.¹² Gelet op de grootschalige ontginningsaanpak (via de Kleizuwe) lijkt er een directe relatie te zijn geweest tussen Dorssen en Werinon (Nederhorst den Berg).¹³ Wellicht dat er daarom ook in religieuze zin een relatie lag tussen Dorssen en de vroeg middeleeuwse dochterkerk van Werinon. De Oostelijke Vechtdijk (Bergseweg) zal hiertussen dan als hoofdverkeersweg hebben gefungeerd.

Tegenover de polder Dorssewaard, aan de andere zijde van de Kleizuwe (scheidslinje) ligt de polder Dorscherveen, een latere veenontginning waarvan de oudste naamgeving uit 1235 dateert en waar mogelijk ook een nederzetting heeft gelegen.¹⁴

Voor de ontginning vanaf mogelijk de 10de of anders zeker de 11de eeuw, met de aanleg van de Kleizuwe, is de afwatering een interessant punt van onderzoek. Tot slot markeert de bouw van de kasteeltoren in het midden van de 13de eeuw een heel nieuwe periode voor de polder Dorssewaard. De bouw vond namelijk plaats op de westelijke Vechtoever, aan de veenbrug die het begin van de Kleizuwe vormt. De bouw van dit kasteel met de naam 'Vredelant' werd rond 1252 aangevangen onder de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden.¹⁵ 'De bouw was een politieke meesterzet van de bisschop, want niet alleen werd zo de handel beschermd die de stad Utrecht via de Vecht vanuit de Zuiderzee tot zich nam, ook maakte de bisschop een *statement* met de precieze locatiekeuze, namelijk pal op de grens van het grondgebied van het graafschap Holland en van het Sticht Utrecht. Bovendien was deze locatie een soort drielandenpunt, want het land recht tegenover het slot (de Dorssewaardse polder) was in beheer van de beroemde leenmannenfamilie Van Amstel, die juist op dat moment zich met kracht ontworstelde aan de invloedssfeer van het Sticht.'¹⁶ Wat volgde waren oorlogen en vele verpandingen van het slot.¹⁷ Het bovenstaande maakt duidelijk dat de polder Dorssewaard een roerige en belangwekkende geschiedenis kent.

De naam 'Dorssewaard'

Tijd om even stil te staan bij de naamgeving van de polder Dorssewaard. Deze is namelijk wat onduidelijk. De naam bestaat uit twee delen, namelijk 'DORSE' en 'WAARD'. Beide delen werden op vele manieren geschreven; dorse, dorsse, dortsche, dorthsche, drosse, etc. en waardt, wart, waart, etc.¹⁸ Maar ook bijvoorbeeld 'Durskerwart' (1284-'85). Mogelijk gaat de naamgeving terug op het oudere 'Dursken': 'Wellicht mogen we aansluiten bij een jammer genoeg alleen in het oudnoors overgeleverd woord *throskr volgroeid, sterk*, maar noch de woordvorming (het suffix) noch de betekenis is duidelijk.'¹⁹

Dan het tweede deel van de naam. In de Van Dale staat dat 'waard' of 'weerd' een oude benaming is voor in- of aan het water gelegen land; oorspronkelijk eiland. In de Nederlandse rivierstreken in het bijzonder gebezigd voor de buitendijkse gronden (uiter- of buitenwaarden), buiten of binnendijkse groeiplaatsen van griendhout (rijs- of twijgwaarden). Over de hele naam zal het laatste woord nog niet gezegd zijn, maar wellicht kan het worden uitgelegd als een goede, vruchtbare, bewoonbare plek direct aan het water gelegen. In ieder geval is de naam 'Dorssewaard' niet ontleend aan de 'Dorsemolen aan de ringsloot', zoals wel wordt beweerd.²⁰

Dorssen

De nederzetting 'Dorssen' (ook wel Dorsken of Dursken²¹) wordt wel op de westelijke oever van de (oude) Vecht, op dezelfde plek van het huidige Vreeland gesitueerd.²² Deze veronderstelling lijkt niet juist en wel om de volgende redenen. Ten eerste lijkt het onlogisch een nederzetting te plaatsen op een plek aan de westelijke zijde van de Vecht, terwijl aan de oostelijke zijde de polders Dorssewaard en Dorsseveen liggen. Deze polders lijken met hun naamgeving immers in directe relatie te staan tot Dorssen.

Bewoning zal zich in de late middeleeuwen hebben geconcentreerd op de plaats van het huidige Vreeland, nadat midden 13de eeuw de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden het kasteel Vredelant aan de westzijde van de Vecht heeft gesticht, waaraan het stadje (1265) is gegroeid. Ten tweede is een voorwaarde voor bewoning, het houden van droge voeten. In de vroege middeleeuwen, evenals in de ijzertijd en romeinse tijd, heeft men daarom die plekken uitgekozen waar het land niet of nauwelijks kon overstromen, waar de grond vruchtbaar was en waar (drink)water voor handen was. Op een hoogtekaartje in het Amstel-Gooi-Vecht (AGV)-archief te Amsterdam,²³ maar nog overtuigender op een kaartbeeld van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), is duidelijk te zien dat dit opgaat voor de zuid-westelijke hoek van de polder Dorssewaard; de locatie van de huidige vatenfabriek Greiff/Van Leer en omgeving. Hoewel ook de vondst van bijvoorbeeld een deel van een romeinse

kruikamfoor uit de 1ste eeuw n.Chr. te Vreeland nog eens onderstreept dat in vroeger tijden bewoning ook aan de westzijde van de Vecht goed mogelijk was,²⁴ zal het vroeg-middeleeuwse Dorssen in de zuid-westelijke hoek van de polder Dorssewaard gelegen hebben. Een archeologische zorg bestaat hierom ook op dit moment rond de ontwikkeling van de gronden bij houtverwerkingsbedrijf Driessen (Kleizuwe) en Greiff/Van Leer.

Andere hooggelegen plekken in de polder zijn onder meer Bergseweg 18 (Vreedendorst) en 28 (Groot Kantwijk). Deze plekken kunnen heel goed de locaties zijn geweest waar de oudste boerderijen hebben gelegen. Enkele middeleeuwse vondsten steunen deze veronderstelling.²⁵

Fouten en aannames

Opvallend zijn de voor Vreeland, vaak overgenomen, gemaakte fouten rond jaartallen en dergelijke. Storend zijn bijvoorbeeld de aannames die gemaakt worden in een artikel over de stadsvorming van Vreeland.²⁶ Daarom volgen hieronder enkele kanttekeningen. Allereerst is reeds duidelijk gemaakt²⁷ dat de stichting van het kasteel Vredelant door de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden plaatsvond rond 1252 en niet zoals elders wordt gesuggereerd tussen 1256 en '60.²⁸ De bouw van een weerbare kasteeltoren (die de eerste fase van het slot feitelijk was) zal daarbij vermoedelijk eerder binnen een jaar of drie (grotendeels) zijn volbracht, dan pas zeven jaar later in 1259.²⁹ Dat archeologisch onderzoek duidelijk zou hebben gemaakt dat 'het eerste kasteel van Vreeland' tussen 1258-'60 zou zijn gebouwd, een dergelijk onderzoek heeft namelijk nooit plaatsgevonden, is onjuist. Ander archeologisch onderzoek overigens wél, namelijk in 1979 en '95. Recent is de mogelijkheid geopperd dat de bouw van de tweede fase van kasteel Vredelant aan het eind van de 13e eeuw kan worden geplaatst en dat deze uitbreiding direct samenhangt met de gebeurtenissen pal na de moord op graaf Floris V.³⁰ Dat de stichting van kasteel en stad plaatsvond op een plek die tot dan toe onbewoond was (xxiv) kan niet waar zijn: de polder Dorssewaard en het plaatsje Dorssen lijken een vroeg-middeleeuwse oorsprong te hebben. Hoogstens kan aan de westzijde van de Vecht enige concentratie van bewoning hebben plaatsgevonden nadat de bocht in de rivier de Vecht in 1438 werd afgesneden.³¹ Dat de stad Vredelant zich niet uitbreidde kan mede worden verklaard doordat de ambachtslieden uit dit stadje rond 1275 werden overgeplaatst naar het opkomende Amsterdam.³²

Afb. 2. Inmiddels verdwenen toegangspartij aan de Kleizuwe van park Welgelegen in de polder Dorssewaard. (Foto: H. Aalderink, 1989)

Een landgoed in de polder

Na de middeleeuwen zijn er in de polder Dorssewaard enkele fraaie landhuizen gebouwd. Aan de Bergseweg zijn dat 'Brugzicht' (oorspronkelijk 'Beekzicht')³³ en 'Vredenhorst'. Ook werden er boerderijen gevestigd zoals 'Veelust', 'Groot Kantwijk', 'de stal van Bethlehem' en de opvallende boerderijnamen 'het Hemeltje' en 'de Hel' (Klein Kantwijk), waarvan de eerste naam van de inmiddels verdwenen boerderij nog voortleeft in de naam van de brug, of eigenlijk beter schutsluis 'Het Hemeltje' (1931/'32) van het Hilversums Kanaal op de hoek Bergseweg/Gabriëlweg.³⁴ Boerderij 'Het Hemeltje', nu gelegen tussen gemaal en sluis, lag voorheen in de Prutpolder.

Aan de Kleizuwe lag 'Oostbeek', 'Forthoeve' en het jachthuis 'Het Plantagehuis'.³⁵ Opvallend is verder dat er een groot aantal Noord-Hollandse stolpboerderijen zijn gebouwd, zowel op de plek van Welgelegen (zie ook hieronder), 'Forthoeve' en aan de Bergseweg nr. 14 en 16. De meeste zijn door brand (door hooi-broei) afgebrand. De landhuizen en boerderijen zijn elk een apart artikel waardig – en gelukkig is dat voor een enkele locatie ook reeds gebeurd

Afb. 3. Het park Welgelegen in de Dorssewaard (kadasterkaart 1832).

– maar vooral het landgoed in de polder Dorssewaard van de buitenplaats ‘Welgelegen’ is voor de geschiedenis van de polder Dorssewaard van belang.

De buitenplaats ‘Welgelegen’ lag aan de Nigtevechtseweg, dus aan de westzijde van de Vecht en is mogelijk rond 1712 gesticht. Rond 1785 kocht lakenhandelaar Jan van der Tuuk het landgoed en breidde het in een tijdbestek van 21 jaar uit, waarmee het de indrukwekkende omvang bereikte van ca. 140 hectare, nota bene aan beide zijden van de Vecht gelegen, inclusief een groot gedeelte van de polder Dorssewaard. De polder werd op een indrukwekkende wijze ingericht als een romantisch park met diverse ingangen (zie afbeelding 2), bossen, weelderige lanen, vijvers en fraaie uitzichten (zie afbeelding 3).³⁶

De buitenplaats, nu boerderij, ‘Breeëvecht’ ligt even ten zuiden van het reeds lang verdwenen ‘Welgelegen’ en stamt mogelijk uit 1728. Hierbij gaat een opmerkelijke vergelijking op met ‘Welgelegen’, namelijk beide waren indrukwekkend grote landgoederen die zich aan weerszijden van de Vecht uitstrekten, waarvan beide een deel in de polder Dorssewaard. ‘Breeëvecht’ strekte zich uit tot en met het buiten ‘Vreedendorst’ en omgeving en verkreeg haar grootste omvang in 1829, een kwart eeuw na de grootste omvang van ‘Welgelegen’.³⁷

Afb. 4. Fragment topografische kaart door P.A. Ketelaar, 1770-1781, met het dijkje midden-door. (Nationaal Archief, Den Haag: OSK, inv.nr. H50Ab3)

Een stroom aan verhalen

De polder Dorsewaard kent nog vele bijzonderheden, waarvoor het bestek van dit artikel te kort is om dieper op in te gaan. Daarom worden hieronder nog kort enkele aspecten aangestipt.

Hofstede Groenevelt: een mysterieus en minimaal 15^e eeuws kasteeltje met dubbele omgrachting waarover nu het bedrijventerrein Van Leer/Greiff is aangelegd.³⁸ Volgens oud werknemers is hiervoor geen grond afgegraven, waardoor grachtbodem en eventuele funderingen nog intact kunnen zijn en daarmee van groot archeologisch belang.

De Dorsemolen: Pal aan de Gabriëlweg heeft aan de molenwetering vanaf de 17^e eeuw (?) tot aan het eind van de 19^e eeuw een poldermolen gestaan.

Het Gemaal: Halverwege de Bergseweg staat een stenen gebouwtje dat destijds het gemaal huisvestte dat in 1895 is gebouwd ter vervanging van de Dorsemo-

len. Van oorsprong liep het gemaal op petroleum, later werd er een elektrische pomp naast opgesteld.³⁹

De galg: In de polder Dorssewaard lijkt door de tijd heen op twee plekken een galg te hebben gestaan, die vooral vanaf de Kleizuwe gezien moest worden.⁴⁰ Zie afbeelding 4.

Het doopvont: Dit mogelijk 14^e eeuwse, fraai bewerkte doopvont uit de Grote kerk te Vreeland deed in de 19^e eeuw nog dienst als schampsteen aan de Kleizuwe, na te zijn opgegraven in een tuin nabij de kerk.⁴¹

Natuurwaarden: de diversiteit aan flora en fauna is groot in de polder Dorssewaard. Inventarisaties door de heren Aalderink (Bergseweg 2a) hebben dit meermaals aangetoond.⁴² Het is desalniettemin ook een kwetsbaar gebied waarbij een continue aandacht en zorgvuldigheid is vereist.

Lantaarns: Op oude prentbriefkaarten zijn nog de oude elektrische lantaarns zichtbaar die in 1898 voor opzien baarde in het dorp en omgeving. De lantaarns werden gerealiseerd door de zuiverfabriek Concordia (locatie Van Leer/Greiff) die in een paar maanden tijd een elektriciteitsnetwerk aanlegde in het dorp.

Tweede wereldoorlog: Op 1 januari 1945 stort in de boomgaard van de familie Beusekom aan de Kleizuwe 129 te Vreeland omstreeks het middaguur een Focke Wulf 190-A8 neer. Brokstukken van het toestel zijn in 1978 tijdens een bergingspoging uit de grond van de polder Dorssewaard gehaald door Stichting Luchtvaartarcheologie Nederland. De piloot is pal voor de crash gesprongen, maar overleefde de val niet.⁴³

Ontdekking oude kaarten

Nu op hoofdlijnen (de geschiedenis van) de polder Dorssewaard in beeld is gebracht, is het tijd voor het hoogtepunt; de ontdekking van de kaartbeelden in het Provinciaal Utrechts Archief. In eerste instantie werden in 2005 twee kaarten ontdekt (afb. 5 en 6) en enige tijd later een derde (afb. 7),⁴⁴ die op slag werden herkend en in verband werden gebracht met de eerste twee. Overigens waren de kaarten 1 en 3 bekend in het fotoarchief, kaart 2 werd ontdekt tijdens het doorbladeren van het boekwerk uit ca. 1500, waarin zich ook kaart 1 bevond (Inv.nr. 1159).⁴⁵

In 1987 werd kaart 3 (Afb. 7) beschreven (HUA 1116) waarbij zowel de Dorssewaard als de Prutpolder werden genoemd. Het blijkt na analyse, waarbij nog een ander kaartje (afb. 4) werd geraadpleegd, echter alleen om de Dorssewaard te gaan. Op deze kaart is nog heel duidelijk de ontginningas zichtbaar midden door de polder Dorssewaard. Dit betreft waarschijnlijk een dijk met een slootje dat via een watermolen aan de Gabriëlweg voor de afwatering zorgde richting Vecht. We kunnen deze as zelfs nog herkennen op een vooroorlog-

se luchtfoto. Let ook op bijvoorbeeld de splitsing van dijk en weg (Bergseweg) die loopt tot aan de sluis bij boerderij 't Hemeltje (heden schutsluis). De onderzijde van het water op de oude kaartbeelden betreft de oude Vechtarm. Overduidelijk is dat, ondanks een heldere weergave van de perceleringsgrenzen, de polder wat ronder en platter is weergegeven dan in de realiteit.

Op verzoek heeft Gijs Boink, onderzoeker bij het Nationaal Archief, zich veel moeite getroost enkele antwoorden te ontfoetselen aan de moeizaam leesbare kaart. Zijn vertaling betreft die van de kaart van St. Marie (HUA 1116). De andere kaartbeelden uit het boekwerk (HUA 1159) zijn eveneens erg interessant – zeker in combinatie met het boekwerk waarin zij zich bevinden – maar zijn vrij ontoegankelijk wegens het vroeg 16de eeuwse snelschrift. Hopelijk wordt met dit artikel de interesse gewekt voor een nader onderzoek naar deze archiefstukken. In het bestek van dit artikel ligt de focus op het fraaie kaartbeeld van St. Marie. En daarop valt al genoeg te ontdekken. Nog even de datering, die is niet helemaal duidelijk. Het kaartbeeld dateert in ieder geval niet uit 1516, zoals Immerzeel aannam. Veeleer omstreeks het jaar 1500. De kaart van St. Marie is waarschijnlijk de oudste en de andere twee kaarten volgen binnen enkele jaren. Het nauwkeurige kaartbeeld was nodig, aangezien er veel heibel was ontstaan over de precieze eigendomsverhoudingen van enkele morgen grond. De twist duurde mogelijk een jaar of tien (of zelfs langer), waarna de rechtbank een definitief vonnis velde. Dit alles staat in de dikke boekbundel (HUA 1159) verhaald, maar nogmaals; dit valt vooralsnog moeilijk te achterhalen. Gelukkig is er dan het kaartbeeld van St. Marie. Hieronder de transcriptie:

Transcriptie Voorzijde kaart 3, Kapittel St. Marie HUA 1116 (Afb. 8)

1. dit sin die onlande *n* / 2. Huegen dic is dat / 3. Molencamp / 4. (op zijn kop:) breet XXVIII roey lanck XLV roey / 5. LXVI lanck XVII ende quartier breet / 6. dit sin die twe merghen / 7. cromme sijwech (of sijweg) / 8. Coerte hoev[e] / 9. dit sin drie wier hong / 10. die hoghe nering / 11. die leghe nering / 12. die nijwe dijk / 13. den een merghen / 14. Vechtdijck / 15. Vechtdijck / 16. Claes Gherijts huus / 17. Vrelantdick / 18. Vecht

Transcriptie Keerzijde kaart 1, Kapittel St. Marie inv.nr. 1116

- (r.1) item die molencamp lanck xlv roey ende breet 28,5 [romeinse cijfers omgezet] facit 2 morgen ende 37,5 roey
- (r.2) item die 2 morgen lanck 66 roeyen lanck [...] ende 17 roey ende quartier breet facit 11 hont ende 37,5 roey
- (r.3) item 2 campen naest die 2 morgen zu[idwaerts] lanck 92 roey ende 1 vierdel ende breet 23,5 roey facit 3,5 morgen 60+ [deels onleesbaar] roey
- (r.4) item nog die 2 campen naest die voirschreven campen zuytwaert lanck 70,5 roey ende breet 24 [en] 1 quartier facit 2,5 morgen ende 2 hont ende 10 roeyen
- (r.5) item die hoich nering daer 't huus op staet is lanck 68 roede ende breet 43,5 roeden ende hier
- (r.6) sijn mede inghereekent die 3 hont behoerende Jan die Wit facit 5 morgen [onleesbaar] 32 roeyen

Afb. 5. Kaartje van de Dorssewaard ten behoeve van een geschil tussen het domkapittel en de kerkmeesters van Breukelen uit 1505-'12 over drie morgen land (HUA 216 nr.1159).

[voor de regels 1-6 staat:] aen die west sijde van de nywen dijck

- (r.7) item aen die westsijde van den nywen dijck die naeste 2 campen aen den dijck lanck 72 roeden ende
- (r.8) breet 47 roeden hier is mede ingherekent die enen morgen dair twist om is facit 5,5 morgen
- (r.9) item die andere 2 campen mit die hofstede ende koerngaert dair Claes Block op woent lanck 114
- (r.10) roeden lanck ende 49,5 roede breet facit 9 morgen 2 hont 43 roey

voor deze regels 7-10 staat: aan die oost west sijde van den nywen dijck [NB: 'oost' is doorgehaald!]

- (r.11) Somma Sommarum 32 morgen ende 2 hont hier is mede in gherekent die
- (r.12) 3 morgen dair die van Brokelen [onleesbaar] op maken ende die 4 hont
- (r.13) van Jan die Wit ende die Vechtdijck dair buten ghelegen ende die nywen dijck dair in gherekent
- (r.14) item die westsijde

Afb. 6. (Zie ook afb.5) Kaartje van de Dorssewaard. Aan de onderzijde de in 1438 afgesneden Vechtbocht; links de Vecht en de Bergseweg; rechts de Kleizuwe; bovenaan de Gabriëlweg met halverwege een reeds lang verdwenen poldermolen (HUA 216 nr. 1159).

(r.15) [onleesbaar] van den nywen dijck 33,5 ende 30 roey facit 5,5 mergen 80 roey

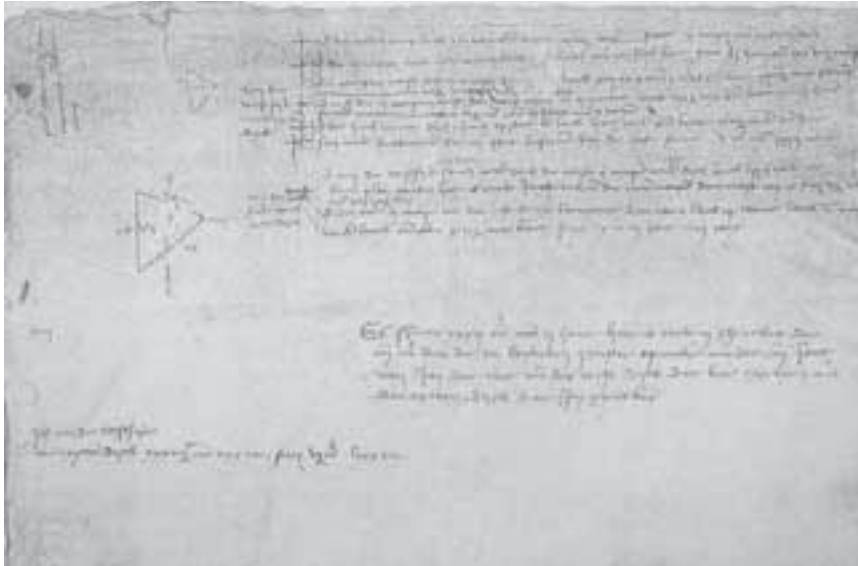
dwars in de linkerbovenhoek staat:
Petrus Gherijts [onleesbaar]
overmert [??] quondam
colonus

Interpretatie en Betekenis

Tot zover de transcriptie. De namen van de twistende heren zijn mogelijk Claes Gherijts, Jan die Wit en Claes Block. Wellicht betreft het niet Claes Gherijts maar Petrus Gherijts. Deze laatste naam komt namelijk op de achterzijde van de kaart voor en Claes Gherijts op de voorzijde. Misschien heeft de tekenaar zich vergist in de naam 'Claes' gelet op de naam Claes Block? Hoe dan ook lijkt het twistpunt te worden weergegeven in regel 8 van de achterzijde van de kaart, die terugkomt op de voorzijde van de kaart in nummer 13. Vandaar ook dat hier het toegangshek zo prominent wordt weergegeven. Een ander twistpunt

Afb. 7. Kaart van enige percelen land gelegen aan de Vecht onder Vreeland. Pentekening zonder naam. Ca. 1500, (HUA nr. 221 inv.nr. 1116) 1 blad.

Afb. 8. Tekst aan keerzijde van kaart van afb. 7.

betreft waarschijnlijk nummer 6. 'dit sin die twe merghen'. In de beschrijving van het inventarisnummer 1159 staat ook beschreven dat het gaat om een geschil over 3 morgen.

Opmerkelijk is verder dat voor deze kaart geen gebruik is gemaakt van enkele duidelijke referentiepunten; de hofstede Groenevelt en het kasteel Vredelant, ten tijde van de kaart beide nog in gebruik. Ook wordt nergens de polder met naam genoemd. Wel wordt gesproken van de polder 'Opten Nesch' in de inventarisbeschrijving (1159). Het woord 'Nes' staat voor een reeks aan beschrijvingen, die alle van toepassing zijn op de polder Dorssewaard, zoals een landtong aan een scherpe rivierbocht.⁴⁶ (Het latere De Nes genoemde eiland maakte tot de 17de eeuw deel uit van de Prutpolder.) Verklaring voor het ontbreken van de duidelijke omgevingsfactoren, kan zijn dat het stuk opgesteld is door een notaris, die misschien nooit in het gebied is geweest en zich toespitste op de twist, op de morgen land en op de precieze lengte- en breedtematen.

Nog enkele bijzonderheden van de kaart zijn:

2. *Huegen dic is dat* – wellicht slaat dit op het deel van de Gabriëlweg, na de molen?

3. *Molencamp* – de molen en het molenhuis zijn tot nu toe onbekende bouwsels in de polder Dorssewaard en daarom een melding op de Archeologische Monumentenkaart waard. Het voorkomen van een laat middeleeuwse poldermolen is zonder meer intrigerend en verdient nader onderzoek.
8. *Coerte hoev[e]* – deze afbeelding verwijst naar de kerk van Kortenhoef en is een van de oudste weergaven van deze kerk. Het onderstreept ook de zienswijze van de rol van verbindingsweg van de Kleizuwe naar (de kerk van) Kortenhoef.
12. *die nijwe dijck* – een nu nieuw ontdekte ontginningsas midden door de polder Dorssewaard en die mogelijk in de 15^e eeuw is aangelegd ter verbetering van de afwatering in de polder en daarmee een meer intensieve benutting van het areaal in de polder.
16. *Claes Gherijts huus* – ongeveer op de plaats van het huidige Plantagehuis heeft in de late middeleeuwen blijkbaar al eerder een huis/boerderij gestaan. Dit huis heeft pal tegenover het kasteel Vredelant gelegen, bij de veenbrug.
- (r.9) *item die andere 2 campen mit die hofstede ende koerngaert dair Claes Block op woent lanck 114* – ook dit is een bijzondere ontdekking; de eerste literaire bron waarin wordt gesproken van een hofstede op de plaats van het huidige landhuis Vreedenhorst (waarvan een laat middeleeuwse oorsprong al wel werd vermoed maar nog niet kon worden bewezen).⁴⁷ Ook wordt hier gesproken over een ‘koerngaert’, oftewel een korengaard/korenveld en een duidelijke laat-middeleeuwse verwijzing naar landbouw in de polder. De naam ‘Claes Block’ verdient eveneens een vervolgonderzoek in de (Utrechtse) archieven.

Kleizuwe. De Kleizuwe is een fraai landweggetje dat van Vreeland naar Kortenhoef loopt, maar van oorsprong ook rechtdoor liep naar de Heerenweg in Ankeveen. Het is een van de oudste (ontginnings)wegen van de Vechtstreek, mogelijk aangelegd ergens tussen 900 en 1050 n.Chr. ‘De Oude Weg heeft aldus niet alleen gefungeerd als ontginningsbasis voor Dorsseveen, Kortenhoef en Ankeveen, doch tevens als verbindingroute tussen de Vecht bij Vreeland en het Gooise gebied.’⁴⁸

‘De Kleizuwe is de weg, die vanaf het kasteelterrein van Vreeland noordoostwaards richting Hilversum gaat en de scheiding tussen de polder Dorssewaard en de plas Wijde Blik vormt. Het woord ‘zuwe’ in de straatnaam heeft een betekenis van ‘pad in het moeras’ en verwijst hier naar een grens, in dit geval de historische grens tussen het graafschap Holland en het Sticht. Deze laatste ligt nu langs de

autoweg N201 van Vreeland naar Hilversum. De Kleizuwe was oorspronkelijk een dijk tussen twee sloten, die echter nu gedeeltelijk gedempt zijn.⁴⁹ 'Zuwe' is mogelijk ook een verbastering van 'zijdewind'. Het zijn oorspronkelijk kaden of lage dijken in een veenontginningsgebied die nu als weg dienst doen.⁵⁰ In het Noordhollandse wordt eenmaal een zuwenaam aangetroffen, namelijk de Kleizuwe tussen Vreeland en Kortenhoef.⁵¹ Hoewel feitelijk is de naam voor de helft Utrechts, aangezien de Kleizuwe precies langs de provinciegrens liep (de Zuwe is bij de laatste gemeentelijke herindeling aan beide zijden gemeente Loenen geworden en zowel de gemeentelijke als de provinciale grens ligt nu bij de N201). Bij nummer 17 wordt deze weg 'Vrelantdick' genoemd, oftewel; de Vreelanddijk(weg). Het is opmerkelijk dat de naam Kleizuwe in de loop van de tijd onder allerlei namen bekend staat: De Zuwe, Cleyzuwe, de Oude weg, De Kley Zuwe, Kortenhoefseweg, de Regte Zuwe, Zandzuwe, Cleysuwe, Kleysuwen, Zuwedijk, Sandzuwe,⁵² Vredelander Zijttwen (Vredelandse Zijtwende),⁵³ Laan van Kortenhoef naar Vreeland, Vreelandse Zuwe,⁵⁴ Cleyzijwen en nu dus ook 'Vrelantdick'. Het slootje naast deze dijkweg aan de kant van de polder Dorsewaard werd in een polderschouw 1713 'Kleysuwense Weteringh' genaamd, vroeger door Vreelanders ook wel 'De Beek' genoemd.⁵⁵ De namen voor deze een en dezelfde dijk en weg (en sloot) worden in de loop van de tijd telkens door elkaar heen gebruikt. Het gebruik van de naam 'die nieuwe dijk' (nummer 12) zou ook een contrast kunnen vormen met deze overduidelijke oude dijkweg (de Kleizuwe dus), en niet per se het contrast dat sommigen zien met de Nieuwe weg – die wordt gevormd door de huidige Kortenhoefse Dijk.⁵⁶ Er wordt ook gesteld dat de oudste ontginningslijn wordt gevormd door de 'Vredelandse zijdwende', later Kleizuwe geheten en dat deze door het Overmeer (Horstermeer) liep en aansloot op de Heerenweg onder Ankeveen. Door afkalving van de oevers zou deze ontginningsbasis voor meer dan de helft door het meer zijn verzwolgen. Het is moeilijk te beoordelen of hierin waarheid schuilt, maar de ontginningsas kan ook voor het grootste gedeelte de huidige (oorspronkelijke) oevers van het Over/Horstermeer hebben gevolgd om vervolgens aan te sluiten op de Heerenweg. Hiermee kan immers nog steeds de evenwijdig lopende 'knik' in de Kortenhoefse Dijk worden verklaard.

Gabriëlweg. De Gabriëlweg staat op de kaart onder nummer 7 met de naam 'cromme sijwech (of sijweg)'. Anderen lezen hier overigens 'Cromme Suwen'.⁵⁷ De Gabriëlweg is vernoemd naar de huidige molen Gabriël, maar heette hiervoor Vaartweg, Kortenhoefse wetering en – zover na te gaan – van oorsprong 'Suwendijck'.⁵⁸ Deze naam kan gelezen worden als zijnde de dijk(weg) lopende van de (Klei)zuwe naar de Vecht(dijk) of omgekeerd. Ook hier is sprake

ke van de Zandzuwe, die langs de ringsloot loopt en welke beginjaren '30 van de 20e eeuw werd opgenomen in het tracé van het Hilversums kanaal.⁵⁹

De Gabriëlweg zou wel eens even oud kunnen zijn als de Kleizuwe zelf (vermoedelijk tussen 900-1050). De ontginningsas Kleizuwe had vooral ook een afwateringsfunctie, om de kleiige polder Dorssewaard zo goed mogelijk te kunnen gebruiken. Pal aan de Vechtdijk ging dat nog wel, maar vooral in de zuidoosthoek van de polder zal het landgebruik door de lagere ligging bemoeilijkt zijn. Een verbindingsweg, of 'Sijwech', richting de Vecht zal vanuit dit oogpunt mogelijk in een keer zijn aangelegd. De midden op deze (dijk)weg gebouwde poldermolden ondersteunt deze gedachtengang.

Bergseweg. De Bergseweg staat van oudsher bekend onder de naam 'Oosten Vechtdijk'.⁶⁰ Op de kaart staat onder nummer 14 en 15 simpelweg 'Vechtdijk'. De Bergseweg loopt van Vreeland naar Nederhorst den Berg en verwijst naar dit laatste; de (kerk)berg bij Nederhorst. Toen de Kleizuwe en Gabriëlweg nog niet waren aangelegd was de Bergseweg, naast de Vecht zelf, de enige verbinding met Nederhorst den Berg (en verder). Gelet op de 'institutioneel-geografische eenheid' van het gebied,⁶¹ zal deze verbinding tussen Dorssen (en later Vreeland) en Werinon (later Nederhorst den Berg) van direct belang zijn geweest. Het onderhoud van deze dijkweg zal daarom mogelijk al vroeg zijn opgepakt.

Opmerkelijk op de oude kaart is de afsnijding die de weg maakt van de dijk, zoals deze vandaag de dag nog steeds bestaat en loopt tot aan de schutsluis 't Hemeltje. Deze afsnijding kan verklaard worden uit het feit dat dit afgesneden deel van oorspong een wat lager gelegen gebied was en daarom in gebruik als vloeiwede of uiterwaarde en door plaatselijke boeren in gebruik was als weide wanneer de waterstand van de Vecht dit toeliet. Vooral vanaf circa 1950 werden hier de eerste huizen gebouwd en vestigden zich de eerder genoemde bedrijven als Prinssen Waterwerken en Kruijshaar Plaveisel BV. Vanaf eind jaren '80 verdwenen deze bedrijven en maakten plaats voor enkele villa's.

Tot Slot

Met de ontdekking van de laat middeleeuwse kaartbeelden en de identificering met de polder Dorssewaard, in combinatie met de voorafgaande, algemene beschrijving van de bijzonderheden van de polder, is in dit artikel inzichtelijk gemaakt wat voor ontdekkingen nog liggen te wachten in de kleiige ondergrond van deze historierijke polder en in de diverse archieven. Ondanks de ontwikkelingen van de laatste 25 jaar is de polder Dorssewaard nog altijd een hoog kwalitatief gebied dat aantrekkelijk blijft voor bewoners, wandelaars, fietsers en de recreatievaart.

Kaartbeelden

Het Utrechts Archief: Archief Kapittel Sint Marie, *nr. toegang 221, inv.nr. 1116*: Kaart van enige percelen land gelegen aan de Vecht onder Vreeland. Pentekening zonder naam. Ca. 1500, 1 blad.

Het Utrechts Archief: Archief van het Kapittel van de Dom te Utrecht, 1220-1811, *nr. toegang 216, inv.nr. 1159*: Register van stukken betreffende drie processen, gevoerd tussen het domkapittel en de kerkmeesters van Breukelen over de eigendom van 3 morgen land in de polder Opten Nesch bij het slot Vredelant, 1506-1512. 1 pak. (N.B. Betreft processen: – voor de officiaal van de bisschop, 1506, – voor de officiaal van de aartsbisschop van Keulen, 1510, – voor de pauselijke commissaris Johan Erwin van Ratingen, 1512, met getekend kaartje).

Nationaal Archief, Den Haag: Ministerie van Oorlog/Defensie: Situatie Kaarten afkomstig van het archief der Genie, 17e-20e eeuw, *nummer toegang 4.OSK, inventarisnummer H50Ab3 (detail)*. (Betreft topografische kaart van een gedeelte van de provincies Holland en Utrecht begrepen tussen de rivier de Lek bij Schoonhoven en Nieuwpoort en de Zuiderzee, in 22 bladen en verzamelblad, P.A. Keteelaar, 1770-1781.).

Archief Amstel, Gooi en Vecht (AGV), Nr. 80, Kaart; Hoogtelijnenkaart van het waterschap de Dorssewaard. Provinciale waterstaat, z.j., Lichtdruk, ingekleurd; 18,4: 29,4 cm, Schaal 1: 10.000, 1 blad.

Literatuur

Aalderink, H.J., *Oud-burgemeester van Vreeland en Nigtevecht Jhr. J.A.F. Backer vertelt ...*, Vreeland 1995.

van Amstel, Th.A.A.M., *De heren Van Amstel 1105-1378, Hun opkomst in het Nedersticht van Utrecht in de twaalfde en dertiende eeuw en hun vestiging in het hertogdom Brabant na 1296*. Hilversum 1999, 37,39,84,85,124.

Anoniem, *Om de fundamenten van een kasteel*. Rapport aangaande de mogelijk nog aanwezige fundamenten van het “Kasteel Vredelant” te Vreeland en een verslag van het in oktober 1978 gehouden archeologisch werkkamp aldaar. Drukkerij Vreeland, Vreeland 1979.

Anoniem, Onverwoestbaar gemaal al 30 jaar bediend door J. Ooms, In: *Gooi en Eemlander*, 03 maart 1977.

Beenakker, J.J.J.M., Dijken tussen Vecht en Eem, Uit de inventarisatie Cultuurhistorisch onderzoek naar dijken in Noord-Holland. *Tussen Vecht en Eem*, jg.12, nr. 1, feb. 1994, 27-34.

Berge, D.A. Van den (samensteller), *Het ontstaan van vaarwegen in het Gooi en de geschiedenis van het Hilversums Kanaal met de Schutsluis het Hemeltje en de Hilversumse haven*. Gemeente Hilversum, 1980.

Blok, D.P., Enige aardrijkskundige namen in de Vechtstreek. In: *Tussen Vecht en Eem*, jaargang 11, nr. 2, mei 1993, 58-60.

Boels, C., T. Fafianie, H. Vlaardingebroek en L. Wevers (eindred. E. Stades-Vischer), *Loenen, Geschiedenis en Architectuur*, Monumenten–Inventarisatie Provincie Utrecht. Zeist 2000.

Boerstra, J., Verdwenen buitenplaatsen in Vreeland, De Nes. *Jaarboekje 1989 van het Oudheidkundig Genootschap 'Nifstarlake'*. 1990, 23-36.

Boerstra, J. en E. Munnig Schmidt, Brugzicht te Vreeland. *Jaarboekje 1992 van het Oudheidkundig Genootschap 'Nifstarlake'*. 1993, 55-68.

Boerstra, J. en E. Munnig Schmidt, De Heerenhofstede Breeëvecht te Vreeland. *Jaarboekje 1991 van het Oudheidkundig Genootschap 'Nifstarlake'*. 1992, 34-52.

Boerstra, J. en E. Munnig Schmidt, ‘Welgelegen’, een gemakkelijke buitenplaats te Vreeland. *Jaarboekje 1990 van het Oudheidkundig Genootschap 'Nifstarlake'*. 1991, 24-49.

- Boerstra, J., ongepubliceerd(?), 1991.
- Brandes-de Lestrioux Hendrichs, E.E., De hofstede Groenevelt te Vreeland. *Jaarboekje 1989 van het Oudheidkundig Genootschap 'Niftarlake'*, 1990, 63-73.
- Brouwer, F., De geschiedenis van de gemeente Loenen. *Vechtkroniek* 1, jg. 1, dec. 1994, 3-20.
- Buitelaar, A.L.P., *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek*, Middeleeuwse Studies en Bronnen 37. Hilversum 1993.
- Cruysheer, A.T.E., Curieuze Vuurdomper uit Vreeland. *Jaarboek 2005 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, juni 2006, 22.
- Cruysheer, A.T.E., De Luchtvaartarcheologie van Gooi en Vechtstreek. *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, 2007 (in voorbereiding).
- Cruysheer, A.T.E., Graafwerkzaamheden aan de Bergseweg te Vreeland. *Jaarboek 2005 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, juni 2006, 30.
- Cruysheer, A.T.E., Het Muiderslot; een archeologische begeleiding en een historische interpretatie. *Jaarboek 2005 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, juni 2006, 46-55.
- Cruysheer, A.T.E., Een Romeinse kruikamfoor te Vreeland. *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, 2007 (in voorbereiding).
- Cruysheer, A.T.E., J. van der Sar en R.M. Visser, Opgraving 'de Hollandsche Molen' te Loenen aan de Vecht. *Jaarboek 2005 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, juni 2006, 37-42.
- Dekema, D., Uit de bemalingsgeschiedenis van de polder Kortenhoef. *Tussen Vecht en Eem*, jg. 2, nr. 2, mei 1984, 85-89.
- Exaltus, R.P. en P.J. Orbons, *Provincie Utrecht, Archeologisch onderzoek op de kasteelterreinen Slot van Abcoude, Huis te Vreeland en Huis ter Eem*, RAAP-rapport 116, Amsterdam 1995.
- Graaf, R. de, *Oorlog om Holland 1000-1375* (2^e druk). Middeleeuwse studies en bronnen XXXVIII. Verloren, Hilversum 2004.
- Immerzeel, J., Dorscherveen. In: *Historische Kring 'In de Gloriosa'*, jg. 3, nr. 1, feb. 1986, 14-22.
- Immerzeel, J., Een manuscriptkaart uit de Vechtstreek, 1514. *Historische Kring 'In de Gloriosa'*, jg. 4, nr. 3, aug. 1987, 16-24.
- Jacobi, H., *Overzicht der Geschiedenis van den polder Kortenhoef*, Haarlem, 1891.
- Janssen, H.L., Het bisschoppelijk kasteel Vreeland ca. 1258-ca. 1700. *Castellologica III*, 1993-heden, 31-72.
- Jonker-Duynstee, J. en K. de Kruyter, 'Opkomst en ondergang van kasteel Vreeland', *Vechtkroniek* 15, dec. 2001, jg. 3-8
- Lange, P.W. de (o.r.v. J. Lamme en E. van Mensch), *Grepen uit Hilversums Historie van 900-1800*. Uitgave van de Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk', Hilversum 1990.
- Manten, A.A., Bonifatius en daarna, Middeleeuwse kerkstichtingen in en rond de Vechtstreek. In: *Tussen Vecht en Eem*, jg. 23, nr. 2, mei 2005, 102-116.
- Manten, A.A., Tweeduizend jaar op en aan de Vecht. *Tussen Vecht en Eem*, jg. 17, nr. 4, dec. 1999, 198-225.
- Olde Meierink, B. e.a., *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*. Utrecht 1995, 455-459.
- Regteren Altena, H.H. van, Archeologisch Nieuws, Mededelingen van de Archeologische Instellingen in Nederland. Redactie Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. In: *Nieuwsbulletin Kon. Ned. Oudheidkundige Bond*, I.P.P., Afl. 5, Jg. 64, Amsterdam 1965, 65.
- Rutte, R., (met medewerking van A. Kos). 'Stadswording in de Amstel- en Vechtdelta van de twaalfde tot de vijftiende eeuw'. In: *Tussen Vecht en Eem*, jg. 20, nr. 3, sept. 2002, 119-132.
- Zwarte, R. de, Sporen van prehistorische bewoning in de Vechtstreek. *Jaarboekje 1979 van het Oudheidkundig Genootschap 'Niftarlake'*, 1980, 41-51.

Noten

1. Met dank aan Gijs Boink van het Nationaal Archief voor het vertaalwerk en advies en met dank aan 'Dorssewaard-kenner' Kees Beelaerts van Blokland voor zijn enthousiasme en tips. Ook is dank verschuldigd aan dhr. Aalderink uit Vreeland voor zijn encyclopedische kennis en het gebruik mogen maken van zijn Vreeland-verzameling van Studiegroep Vreeland Vroeger en Nu.
2. Google Earth 2005. Zie aan de zuidzijde de oude, afgesneden vechtarm en de dorpskern. Rechts is de Vreelandseweg (N201) goed herkenbaar, die evenwijdig loopt aan de Kleizuwe. Ook zichtbaar is het grote vierkante areaal van het nieuw aangelegde polocentrum van Groot Kantwijk. De meanderende vormen voeren terug tot het 18de eeuwse, aan beide zijden van de Vecht, aangelegde landschapspark van Welgelegen.
3. De Zwarte 1980, 51.
4. De Zwarte 1980, 49.
5. Cruysheer 2006/2007 (romeinse tijd) en De Zwarte 1980 (ijzertijd).
6. Mantén 1999, 198-200.
7. Mantén 2005, 102.
8. Boels e.a. 2000, 35.
9. Boels e.a. 2000, 16.
10. Buitelaar 1993, 197.
11. De Lange 1990, 12-18. Opmerkelijk is tevens dat de opkomende kernen in de 10e-11e eeuw allen aan de oostzijde van het Gooi liggen. De Lange verklaart dit door de scherpere overgang aan deze kant van stuwwal naar veengebied met als gevolg watergeulen waardoor mensen zich beter konden vestigen.
12. Buitelaar 1993, 195.
13. Het is opmerkelijk dat de meeste plaatsen op de westzijde van de Vecht liggen, terwijl Dorssen en Werinon (en het plaatsje Overmeer) aan de oostzijde liggen. Vanuit de oorspronkelijke gauwindeling kan hier een verband liggen. Het pleit in ieder geval voor een zekere samenhang tussen Dorssen en Werinon (en Overmeer).
14. Immerzeel 1986, 14.
15. Van Amstel 1999, 84.
16. Cruysheer 2006, 52.
17. Jonker-Duynstee/De Kruyter 2001
18. Boerstra 1991.
19. Blok 1993, 59.
20. Boels e.a. 2000, 253.
21. Boels e.a. 2000, 35.
22. Buitelaar 1993, 118.
23. Archief Amstel, Gooi en Vecht (AGV), nr. 80, Hoogtelijnenkaart van het waterschap de Dorssewaard, provinciale waterstaat, z.j., lichtdruk, ingekleurd; 18,4: 29,4 cm, schaal 1:10.000, 1 blad.
24. Cruysheer 2006, 22 en 30.
25. Rutte 2002.
26. Van Amstel 1999.
27. Janssen 1993 en Olde Meierink 1995.
28. Brouwer 1994 en Jonker-Duynstee/De Kruyter 2001 (noot 2).
29. Anoniem 1979 en Exaltus/Orbons 1995.
30. Cruysheer 2006.
31. Aalderink 1995, 49.

32. Van Regteren Altena 1965, 65.
33. Boerstra/Munnig Schmidt 1993.
34. Van den Berge 1980.
35. Boels e.a. 2000.
36. Boerstra/Munnig Schmidt 1991.
37. Boerstra/Munnig Schmidt 1992.
38. Brandes-de Lestrieux Hendrichs 1990.
39. Boels e.a. 2000, 101.
40. Boerstra/Munnig Schmidt 1993, 35-37.
41. Aalderink 1995, 49.
42. Het betreft hier studies naar de soortenrijkdom van onder meer kruiden, vlinders, vogels en amfibieën.
43. Cruysheer 2007.
44. HUA 1116.
45. HUA 1159.
46. Boerstra 1990.
47. Cruysheer 2006.
48. Buitelaar 1993, 197.
49. Boels e.a. 2000, 252-253.
50. Beenakker 1994, 30.
51. Beenakker 1994, 34.
52. Aalderink 1995, 118.
53. Buitelaar 1993, 197.
54. Aalderink 1995, 28.
55. Deze en enkele van de andere namen zijn afkomstig uit de privé-verzameling van dhr. Aalderink van Studiegroep Vreeland Vroeger en Nu. Volgens Kees Beelaerts van Blokland wordt niet de sloot langs de Zuwe 'de Beek' genoemd, maar de hoofdwatgangen gaande van het boomrooibedrijf Driessen tot het gemaal en van de molen Gabriël tot het gemaal de hogen en de lage Beek.
56. Buitelaar 1993, 188, 196, 197.
57. Immerzeel 1987, 19. In dit verband wordt ook gesproken over 'Kromme Kleizuwe', alhoewel geen verwijzing staat vermeld. Naar mijn weten is de Kleizuwe bovendien altijd een kaarsrechte weg geweest. Van de huidige Gabriëlweg is bekend dat deze oorspronkelijk wél in een flauwe bocht liep. Na het aanleggen van het Hilversums Kanaal, werd deze weg rechtgetrokken naar de Vreelandseweg (N201).
58. Jacobi 1891, 8-9. Hierin wordt een overeenkomst beschreven van de Staten van Utrecht op 14 augustus 1612.
59. Dekema 1984, 86.
60. Boels e.a. 2000, 101.
61. Buitelaar 1993, 195.